

Smiljan Njagul SZABADKA – SZARAJEVÓ

Minden emberben ott rejtőzik az a természetes reakció, hogy amikor új városba érkezik, támaszpontokat keressen, jellemző objektumokat, hogy könnyebben tájékozódhasson, és nagyobb biztonságban érezze magát az új térben.

Szarajevóban töltöttem életem 17 legszebb évét. A szörnyű háború 10 hónapja után, amelyben naponta ölték meg a várost és lakóit, 1993-ban úgy döntöttem, hogy elhagyom lakhelyemet. Szabadkára a véletlen sodort.

Ami már korábban is összekötötte Szarajevót és Szabadkát, az az a tény, hogy a Jugoszláv Királyságot és a JSZSZK-t megelőzően is tartoztak egyazon államhoz – az Osztrák-Magyar Monarchiához.

Ez rányomta a bélyegét Szarajevó modernebb részére, amely szervesen kapcsolódott a város régebbi, keleties feléhez, a Baščaršijához. Különösen a Marijin dvort, ezt a Monarchia idején épült reprezentatív városrészt szerettem.

Amikor első alkalommal bejártam Szabadkát, azonnal föltűnt, mennyi Marijin dvorból ismerős építészeti elemet látok a város házain. Tény, hogy Szabadkán, Szarajevóval szemben sok Zsolnay kerámia és kovácsoltvas-kerítés volt. Ez a tény valami váratlan melegséggel járt át, és azt az érzést hozta magával, hogy ez olyan város, ahol folytathatnám életemet, és nem csak a körülmények diktálta szükségszerűség miatt.

Rájöttem, hogy Szabadka és Szarajevó is egyetlen tengely körül fejlődött. Szarajevóban ez a Miljacka folyó volt, a partjain 12 km hosszan futó párhuzamos úttal, amely összekötötte a város magját, a régi városházát, az Ilid•a fürdővel. A szabadkai tengely egyik végén is a városháza áll, a másikon Palics fürdő. És miközben Szarajevóban e két pontot a mai napig villamossínek kötik össze, Szabadkán sajnos ez nem így van.

Szarajevóban is és Szabadkán is a városháza a legszebb és a várost leginkább uraló épület. A régi szarajevói városháza – amelybe később az Egyetemi Könyvtár költözött, és amelyet a háború során sajnos bombatalálat ért, és leégett – pseudomór stílusban épült. A szabadkai városháza – a szecesszió remekműve – a magyar kulturális örökség közvetítésével a távolkelet egzotikus illatát hordozza. Akár egyik, akár másik épületbe lépett be az ember, valamiféle félelemmel vegyes tiszteletet, de csodálatot is érzett.

Föltételesen mondva, számomra a szarajevói és a szabadkai tengely harmadik pontját egyaránt a televízió jelentette. Az információknak ez a két épülete mindkét városban a szűkebb központon kívülre esik. És míg Szarajevóban a város méretei miatt a televízióba menet valamilyen közlekedési eszközt is igénybe kellett venni, Szabadkán ugyanez az út emberi léptékű maradt, és gyalogosan is bejárható volt.

Érdekes, hogy míg Szabadkának a 20. század elején 150 ezer lakosa volt, addig Szarajevónak alig 15 ezer. Szarajevó lakossága azóta félmilliónyira duzzadt, Szabadka pedig nem változott meg különösebben.

Már az első néhány nap után rájöttem, hogy munkába menet van egy pont, amelyet gondosan kikerülök, anélkül, hogy tudtam volna az okát. Nem szerettem átmenni a Szabadkát Paliccsal összekötő Szegedi úti vasúti aluljáró alatt (amerre minden normális ember járt), amelyen a vasútállomástól Belgrád felé tartott a vasúti pálya, inkább a számtalan sín pár és éles kötőmelek közötti bukdácsolást választottam, ahol még arra is vigyáznom kellett, hogy az örökké ide-oda tolató szerelvények közül valamelyik el ne üssön.

Igaz, hogy ezt a kényelmetlen utat választva egy szép park és liget mellett mehettem el, ahol hajdanában a város legszebb kerthelyisége volt, és ahol minden reggel madárdal fogadott – ebben pedig a járdán haladva nem lehetett volna részem. Sokáig töprengtem azon, miért választom ezt a lényegében mégiscsak bonyolultabb útvonalat. Hiszen az sínpárok között kitérő éles zúzalékon még az ember cipője is gyorsabban tönkremegy – ez pedig igazán nem hiányzott. Több hónap múlt el, mire egy éjszaka végre összeálltak álomban a képek, és mindent megmagyaráztak.

Én voltam a szarajevói TV-szerkesztőség utolsó újságírója, aki – a háború megkezdése után – átvált a muzulmánok által ellenőrzött területre, a szerbek által ellenőrzöttre, hogy onnan tudósíthasson. A város kettéosztott részeinek határa egy nagy fölüljáró volt, a szarajevóiak által Stupnak nevezett helyen. Egy idő után már nem lehetett átjárni ezen a fölüljárón. A várost földarabolták, és elkezdődött a meggyilkolása.

A szabadkai vasútállomás valaha a város szélén volt. Egy száz évvel ezelőtt még külvárosinak számító út felett átívelő vasúti fölüljáró nem számít valami különleges dolognak. Ma azonban ez a fölüljáró gyakorlatilag két részre osztja Szabadkát. Azt értettem meg, hogy a fölüljáró megkerülésével tulajdonképpen egy másik város földarabolásának emléke elől menekülök.

•

Kilenc évvel azután, hogy elhagytam a várost, először töltök két hetet Szarajevóban. Bejárom a Monarchia idején épült városrészt. Szabadkán, a helybeli építészek mellett megtanultam megfigyelni és elemezni az épületeket. Megnevettem a Szarajevóval való újbóli találkozásom. Mindig szerettem belefeledkezni az épületekbe, amikor Szarajevóban éltem, akkor se volt ez másként, de csak most értettem meg, hogy Szabadkán megtanultam nézni az épületeket és azok homlokzatait. Az örömöm egyre nagyobb, hiszen könnyedén fölismerem a szecesszió, a klasszicizmus, az eklektika, a két háború közötti irányzatok jellegzetességeit.

Elmegyek a valamikori Gundulić utcába, amely a Skenderija üzleti- és sportközponttól indul, és a Miljacka jobb partján fut végig. Meg akarom nézni, mi maradt az egyetemi menza épületéből, ahová annak idején jártam. Az épület belső tere napfényes volt és funkcionális, de már annak idején világosan láttam, hogy a helyét szerencsétlenül választották ki. A nagyméretű, beton- és üvegépületet kisebb, XIX-XX. század fordulóján épült, szép lakóházak közé építették. Később ez az épületet egy nagyvállalat elektronikai-számítógépes központjává vált. Az utca elején állt a valaha jólismert szarajevói villanytelep, amelynél 1944 áprilisában a német megszállók elleni harcban elesett Valter, a híres partizán diverzáns. A Miljacka a városnak ebben a részében a frontvonalat is jelentette egyben, ezért nem lepett meg, hogy az épületek nagy része az utolsó háborúban megsemmisült a gránátűz vagy a tűzvész miatt.

Mégis, az egyik századfordulón épült szép kis családi ház romjai előtt szinte földbe gyökerezett a lábam. De nem az lepett meg, hogy a házból nem maradt más, csak a homlokzati falak. Hiszen Szarajevóban a háború idején mindennaposnak számított a halott ember és a rombadőlt ház látványa, és ez a kép végigkísért mindennapos utamon, amely a televízió és az UNPROFOR központjától a bosnyák parlament épületéig vezetett.

Azon lepődtem meg, hogy az említett családi ház homlokzatán néhány szabadkai ház díszítését véltem fölfedezni. Ez a ház is, akárcsak a szabadkaiak, a múlt századfordulón épült. A széttört és helyükről kifordult ablakkeretek között látni lehetett a mennyezet maradványait, a lógó nádfonatokat. Ugyanúgy építkeztek itt is, mint Szabadkán.

Úgy menekültem el a ház elől, mintha üldöznének.

Mindkét városnak díszei a szép fasorok. A legismertebbek a fürdők mellett vannak, és gyakorlatilag ugyanakkor telepítették őket, a monarchia idején. Szarajevóban ilyen fasor vezet az Ilid• a fürdőtől a Bosna folyó forrásáig. Szabadkán ez a híres Spliti fasor, amely Palics központját köti össze a tóparttal. Mindkét fürdőhelyen több szálloda és számtalan villaépület van, amelyet svájci,

alpesi stílusban építettek. Emiatt aztán Palicson már az első napoktól kezdve otthon éreztem magam. A szabadkaiak a nyári forróság idején az általuk gelegonyáknak nevezett ostorfák árnyékába húzódnak. A Korzón hársfák sorakoznak, a régi képeslapokon szépen látható, hogy valaha kettes sorban nőttek a hársak, üde árnyat vonva az utca fölé.

Szarajevóban, közvetlenül a Marijin dvor mögött, a Miljacka mellett a monarchia idején tisztai lakások épültek, oda ültettek annak idején egy majd' kilométernyi hosszú, kettős hársfasort. Hogy túléljék a háború kemény telet, a szarajevóiak sok fasort kivágtak, de a Wilson sétány hársfái megúszták ezt, mert arrafelé folyamatosan lőttek.

Amikor befejeződött a háború, a Miljacka mindkét oldalán új hársfákat ültettek, új gyalogút készült, és a Wilson fasor árnyékában, ugyanúgy, mint a szabadkai korzón, a helybeliek enyhet találnak a nyári estén.

A szabadkaiak nagyon büszkék a város szökőkutjaira. Szarajevóban nincsenek a szabadkaiakhoz hasonló szökőkutak, de a víz tiszteletének keleti kultusza ott is nyomon követhető a számos dzsámi udvarán, ahol a százéves fák árnyékában apró csorgók permetezik szét a hideg vizet. A forró szarajevói nyarakon én a legszívesebben a – szakértők szerint, de szerintem is – legszebb szarajevói templom, az Ali pasa-dzsámi udvarára tértem be. Itt vastag árnyék és orgonabokor-erdő fogadta az embert, egy szikrázóan fehér kőpad és egy csorgó, amelyből folyton csobogott a hűvös víz. De Szarajevóban a szomjas vándor szinte minden lépésnél talált egy csorgót, amelynek hideg vizével szomját olthatta.

Szabadkán is vízfelületek mellett vannak a kedvenc helyeim, különösen a három korszónak becézett apró szökőkutat szeretem, ahol sok pad van, és terebélyes árnyék.

Szarajevóban reggelente a villamos hangja ébresztett. A város zaja, amelyet a földön állva nem lehet hallani, és amelyet nagyon szeretek. 2001. augusztus elsején az évi szabadságomat egy szarajevói felhőkarcoló 16. emeletén kezdtem meg, ugyanazon a helyen, ahol 1992-ben és 1993-ban éltem, és ahol utolsó szarajevói napjaimat töltve a város iszonyú csöndjét hallgattam. A félmillió városban esténként csak a Miljacka csörgedezését lehetett hallani. Még madarak se voltak a környéken. A halott várost hallgattam. Még ma is megborzongok, ha ez eszembe jut.

Szabadka hangjait is akkor hallottam meg, amikor fölmásztam a városháza tornyába. Meglepett a zaj erőssége. Nem különbözött nagyon a békebeli Szarajevó zajaitól. Éppencsak a villamos hangja hiányzott belőle.

A fiamnak Szarajevóban kellett volna születnie. Egy hónappal a háború kitérése után jött világra, Újvidéken. Péterváradon kezdett el járni, de életének legnagyobb részét Szabadkán töltötte. Amikor Szarajevóból visszatérünk Szabadkára, és én azt kérdezem tőle, miért szereti jobban Szarajevót Szabadkánál, akkor azt válaszolja, hogy azért, mert Szarajevóban van villamos. És valóban, noha Szarajevóban busz és trolis is közlekedik, az én fiam villamossal szeret utazni. A válaszában mindig elnevetem magam. Ő tulajdonképpen igazi szabadkai, még ha nem is tud erről. A városban huszonvalahány éve megszüntetett villamos utáni sóvárgás csak a szabadkaiakra jellemző.

Tizenhárom évig dolgoztam a szarajevói tévénél. Munkámra készülve megtanultam angolul, franciául és spanyolul. Szarajevóban élve megszerettem azt is, amit a kultúrák és a kulturális hagyományok összefonódásának nevezünk. A szarajevóiakkal az ő saját nyelvükön beszéltem, amelyet a szellemességen kívül a török, szerb és perzsa jövevényszavak sokasága jellemez. Egy szabadkai kollégám azt találta mondani, hogy valószínűleg emiatt egyike vagyok azon ritka embereknek, akik Andrić műveit szótár nélkül tudják olvasni. A környezetem nyelvét beszélve újságíróként is mindig könnyebben teremtettem kapcsolatot az emberekkel.

Boszniaiban élve megismertem a kelet hagyományait, gondolkodási módját, egész életét, beleértve még a jellegzetes ételeket is. Szerettem ezt a tarkaságot és élettelséget.

A háború megváltoztatta életutamat, és fölszámolta azt a vágyamat, hogy beutazzam a világot. Szabadkának sikerült ezt a veszteséget kompenzálnia. Ideérkezésem előtt érdeklődésem leginkább a Földközi-tengeri kultúrák, a latin világ és latin nyelvek felé fordult. Itt aztán alkalmam nyílt közelebről megismerni valamit, amit „Mitteleuropának” neveznek. Naponta hallom a magyar nyelvet, amelyet Szabadkára költözésem előtt nem nagyon ismertem. Nehéz és különleges nyelv ez, de az elmúlt évek alatt eljutottam arra a szintre, hogy szótár segítségével még magyar szépirodalmat is olvasok. Elsősorban az emlékiratokat kedvelem, amelyek a vidék szokásai és hagyományai szerint magyar nyelven íródtak. Így sok mindent megtudtam a vidék múltjáról. Ha szükségem van rá, vagy csak a baráti társaság kedvéért, egy-egy szó, esetleg mondat erejéig meg is tudok szólalni magyarul.

És ha már a magyar nyelvénél tartunk, hadd meséljek el egy érdekes, szarajevói-szabadkai történetet.

Mivel a harcok idején Szarajevó kétfelé volt osztva, az történt, hogy egy szabadkai születésű szerb testvérpár a város két részébe került. Akkoriban mindenki tudott arról, hogy a telefonbeszélgetéseket lehallgatják, ezért a két testvér – nyilván ki szeretett volna fogni a kíváncsiskodókon – elkezdett egymással magyarul beszélni, noha ez nem volt az anyanyelvük. Egy ilyen magyarul folytatott telefonbeszélgetésük alkalmával egyikük lakásába katonák törtek be, és alaposan helybenhagyták őt, azt firtatva az ütlegetés közben, hogy melyik külföldi hírszerzésnek dolgozik.

Szerencsére mindketten túléltek a háborús időszakot.

Azok az emberek, akiknek van egy kis nyelvérzékük, az én szerb beszédemről rögtön kitalálják, hogy Boszniából jöttem. Pedig a családom vajdasági, én magam is a Bánátban születtem, de tizenhárom napos koromban Boszniába költöztünk. A családban mindig is az *e-ző* nyelvjárást használtuk, az óvodában, az iskolában, majd később a munkahelyemen pedig az *jje-zőt*, ezért ideköltözésemkor nem volt nehéz az *e-ző* nyelvjárásra való visszatérés.

Amikor két éve a szabadkai tévénél egy sorozatot kezdeményeztem *Szabadka, az én városom* címmel, azt egy régi, elveszettnek hitt fölvétellel indítottam. Rögtön a városba érkezésem után egy rövidfilmet készítettem, amelyben szerepelt a városháza tornya és Szabadka látképe, mindez Mike Oldfield zenéjével körítve. A rövidfilm láttán a lelkes műszakiak, a szabadkai Mirko Sedlak vezetésével, nekiláttak a *Szabadka, az én városom* c. műsor elkészítésének. Erről a címről mindig azt gondoltam, lehetővé teszi a műsor keretein belül a jellegzetes szabadkai jelenségekről, emberekről és eseményekről való beszélgetést.

Nem vagyok tősgyökeres szabadkai. Arra a kérdésre, hogy ma annak érzem-e magam, nehezen tudnék pontos választ adni. Új barátokra és ismerősökre leltem ebben a városban. Itt élek és itt dolgozom, és igyekszem tisztelni azt a környezetet, amelybe beleszóppentem. És noha bizonyára akad néha olyan dolog, ami nem tetszik túlzottan, igyekszem senkit sem megbántani.

Mert nem felejtettem el, hogy Szabadka segített nekem életem legnehezebb tíz évének túlélésében.

